

Hölgyeim és Uraim!

Messziről jött embernek* bármit szabad mondanía — tartja mifelénk a közmondás. S én, bár a szó földrajzi, sőt történelmi értelmében sem jöttem valami messziről, a közmondásbeli ember zavartságával és félszégével állok Önök előtt. Ha a képzőművészetünkről kellene beszélnem, könnyebb volna a dolgom, hoztam volna magammal reprodukciókat legalább, vagy éppen egy kiállításra való anyagot, s Önök saját szemükkal, közvetlenül győződhetnének meg szavahihetőségemről vagy szavahihetlenségemről, de vajon ez a néhány romániai magyar vers, melyet német nemzetiségű honfitársaim és az önök által is ismert Franyó Zoltán jóvoltából németre fordítva kóstolóul magammal hoztam, elég bizonyosság lesz-e arra, hogy a magyar költészet fájának romániai ága erős, egészséges hajtás, termésének java érett, szép és élvezetes, hogy a romániai magyar költő, anyanyelvünk társtalan volta ellenére is, az egyetemes költészet nyelvén beszél.

Önök is jól tudják, hogy egy ilyen alkalmi találkozás nem lehet több, ha mégoly jószándékú is, egy utcai ismerkedésnél, s a bemutatkozásnál elmorgott vagy elhadart nevet talán már a következő sarokig elfelejtjük. Nagyon markánsnak, emlékezetesnek kell lennie annak az arcnak, hogy ideig-óráig emlékezetünkben maradjon.

Milyen reménnyel állhat hát Önök elébe az, aki a több mint másfél-millió romániai magyarság egész költészetét szeretné figyelmükbe ajánlani?

Tisztem csupán hírhozóí.

*

Íme költészetünk személyleírása.

Neve: romániai magyar költészet.

Állampolgársága: román.

Nemzetisége — nyelve, hagyományai —: magyar.

Születési helye és ideje: az első világháború után új államiságba került Erdély. Tehát félévszázados, háborús gyermek, s eddigi, szinte még csak legénykornak mondható életét két külön korszakra osztotta a második háború.

Szülőanyja és dajkája: Erdély szellemi öröksége, az a szellem, melynek védőszárnyai alatt addig is több komoly magyar, román és szász kulturális kezdeményezés vált valóra, s hagyott századokra visszamenően emléket, értéket maga után. S így fentnevezett már az anyatejjel magába szívhatta azt, amit ma divatos politikai szóval békés egymás mellett élésnek neveznek.

* Kányádi Sándor 1967. november 29-én Bécsben, az osztrák Pen Clubban elhangzott előadásának szövege.

Termete: sudár, a fenyőéhez hasonlatos.

Tekintete: tiszta, inkább szelédnek, békésnek mondható. De hegyi tóra emlékeztető szemesarkában az öröm mellett a nyugtalanság, a konokság ráncái jelzik: szemmel tartja a világot, a pásztortüzek füstjét s az atombombáét egyaránt.

Kedélye: változó. Vidám, de nem duhaj. Szomorúsága nem mímelt, olyankor vagy halottja van, ha nem neki, hát a szomszédjának, vagy a világgal van baj, de az is lehet, hogy az épp akkor elmúló évszakot gyászolja, vagy csak éppen egy régen hallott ballada jutott eszébe, s azt dúdolja mentében a foga közt. Olyankor nagyon oda kell figyelni, vajon milyen metafizikai vagy társadalmi sejtelem lappang az egyszerűnek tetsző sorokban, mert legtöbbször szókimondása is képletes.

Ruházkodásában, mintha Polonius tanácsait követné.

Iskolai végzettsége: kijárta mondhatni a század minden jelentősebb irodalmi iskoláját a szürrealizmustól a szocialista realizmusig, olykor még a rövidebb lélegzetű tanfolyamokon is jelen volt, kivált a két világháború között. A szélsőségekről néhány tiszavirág-életű lap és kiadvány tanúskodik, a komolyabb, felelősségteljesebb vállalkozásokról pedig maradandó művek s két jelentős folyóirat: a polgári humanista szemléletű *Erdélyi Helikon* s a vele egyidőben, a húszas évek végén indult, közép-európai hatósugarú baloldali *Korunk*. (Már a nevük is jelzi a kettő közti felfogásbeli különbséget.) A felszabadulás után pedig az *Utunk* című hetilap, az *Igaz Szó* című folyóirat, valamint az újjáéledt *Korunk* játszanak szerepet életében.

Ez a költészet nem azért látogatta az első világháború utáni párizsi vagy berlini iskolákat (ezt is csak képletesen tessék érteni, mert nemigen látogattak ezek a szegény költők sehova, örültek, hogy hazakerülhettek végre a háborúból, az internáló- és fogolytáborokból), szóval nem azért követték szemmel az európai költészet eseményeit, hogy puskázzanak belőle, s elámítsák itthon a vidéki olvasót. Úgy tanult ez a költészet, mint hajdan az Európát nyitott szemmel járó erdélyi diák: minek lehetne itthon hasznát látni? A hegyi ember, Önök is jól tudják, hasznosságra törekszik. A formát sem lazították használhatatlanná. Csak amennyire a gondolat megkívánta. S az sem biztos, hogy más ember-fiától tanulta a robbanást a költő — mért ne tanulhatta volna a gránáttól, melynek dobási reflexe még a karjában lehetett —, amikor tizenkilencben ezt a verset szegezte, vérbeli avantgardista mozdulattal az éppen derengő romániai magyar költészet horizontjára:

Vers a horizontra

Ki

a

szavakkal

marakodik,

Én vagyok

a különös versek költője,

világ csudáló álma,

26,

félszeg,

állati

Tűz!
Én!
Egész
lelkemnek
béna
Maradisága.
Én:
a szomorúságba,
kiáltó
vad
kontraszt
az Univerzumban.
Emberek! Föld! Világ! Isten!
... meghalok.

A szerencsésebb nemzetek efféle verseket író fiait mint az „elvesztett nemzedék” mégsem egészen elveszett, sőt időközben nevéssé vált nagyságait tisztelik ma, velünk együtt, Európában, de Bartalis János bátyánkat s azóta vaskos kötetű gyűlt verseit csak mi, szűkebb honfitársai ismerjük és tiszteljük, no meg a *Magyar Irodalmi Lexikon*.

Ha tanult is ez a költészet nyugati és szomszédos példákból — s miért ne tanult volna? így volt ez mindig, mióta irodalom van, sőt így volt azelőtt is a szájról szájra szálló költészet korában is, elég, ha csak a közép-európai kölcsönhatásokra, a balladák motívum-vándorlásaira gondolunk —, életérzést azonban sohasem importált. Az itt-ott, költészetünk mindkét korszakában, fölsejlő elidegenedés-érzése sem „amerikai csalogány” nálunk. (Ha emlékeznek az amerikai költészetnek kialakulása idejéből való, anekdotának is beillő, kedves esetére, amikor ez a kis madár az európai költészet hatására kezdett el csattogni az óceán túlsó partján, ahol egyébként nem honos.)

Költészetünk kezdeti, két világháború közti szakaszára a formabontás divatja vagy kényszere — melyben, mint már említettem, volt mindig valami puritán mértéktartás: addig nyújtózkodjunk, amíg a takarónk ér — semmivel sem jellemzőbb, mint a hagyományos formáknak zsongító, bravúros kipengetése. Sőt ez a formai dac — mely tartalmaiban mintegy az igazi tisztaságot, az úgynevezett általános örök emberit és szépet igyekezett a háború s a háború utáni világ zürzavarából és mocskából a szellem magasztos régióiba menteni —, ez a formai dac, ellenállás még jellemzőbb is, mint az avantgard és szürrealista törekvések; egy-két kivételtől eltekintve, mint az idézett Bartalis vagy Olosz Lajos és Szentimrei Jenő, a konzervatívok alkotnak maradandóbbat. Nevek is kíváncsoknak ide: Aprily Lajos, Dsida Jenő, Reményik Sándor, Tompa László, de nemcsak ők, akiknek költészetét nálunk a menekülés lírájának szokták nevezni, jóideig rosszalló hangsúllyal; a baloldal, a *Korunk* köré csoportosult költők erősen szociális, forradalmi fogantatású műveiből is mintha a veretes öreg formákba öntöttek bizonyulnának a legidőtállóbbaknak. Így a fasizmus idején mártírhálalt halt izzig-vérig proletárköltő Salamon Ernő s mai líránk talán legjelentősebbje, Horváth Imre művei.

A vita azonban még ma is tart, sőt csak most lángol igazán. A hatvanas években mintha újra a kötetlen vers kerekedett volna felül. De

most látom, hogy jócskán túlléptem a személyleírás-rubrika szabta határt, s elnézést kérek, amiért egy félszázados múltra tekintő költészet ürügyén talán máris illetlenül sok, Önök számára ismeretlen névvel hozakodtam elő, de megkönnyebbülten és megbocsájtóan sóhajtának fel, ha tudnák, hogy csak a jelentősebbek közül is hányat nem említettem. Pedig épp azért választottam a személyleírás-formát, hogy ne essek a bőbeszédűség, egyben az érdektelenség hibájába. Az egyszemélylé rajzolást nem tartom lehetetlennek — a kollázs-technika korában mért volna lehetetlen —, mert még a legellentétebb elveket valló költészet is végső soron valahol egységes. A miénket, a költői életérzés szempontjából lényegesen különböző két korszaka ellenére is, egységbe fogja a humánium folytonossága. A külön költői egyéniségek adják ennek az arcnak sajátos, mással össze nem téveszthető s mégis minden más költészettel rokon vonásait. Mert van a költőkben, akárcsak a vasutasokban, valami egyetemes szolidaritás-féle. Az ellenkező irányba induló vonatokról is egymásra tisztelgően lendítik lámpájukat az éjszakában.

Lássuk hát az utolsó rubrikát.

Különleges ismertetőjelei: a romániai magyar költészet egyik s talán legfontosabb sajátossága, amiben különbözik magyarországi fivéré-től: a romániaisága. Ez a két világháború között azt jelentette, szemben az irredentizmussal, hogy a romániai magyarságnak Románia a hazája. Ki kell alakítania a maga kultúráját, kapcsolatot kell teremtenie a román és a hazai német kultúra haladó demokratikus erőivel, mintegy hidat verve a kultúrák közé. Ez a hídverés elsőknek a költészetben, az irodalomban indult el, s folytatódik ma is fokozott erővel, a szocialista Romániában, a különböző nemzetiségű költők közti személyes barátság számos példájával bizonyíthatnám.

A romániai magyar költők java egyben elsőrangú fordító is, s a világliteratúra mellett elsősorban a román költészetet fordítjuk. Nem hinném, volna még nyelv a világon, melyre annyi román vers volna s olyan színvonalon fordítva, mint magyarra, ugyanígy próza is. A román irodalommal, költészettel szoros és bensőséges viszonyunkból adódóan líránk sajátos latin árnyalatokkal gazdagodott. Azzal, hogy sorsunk hivatalosan is a románsághoz kapcsolódott, mentesültünk attól a bizonyos nemzeti köztehverviseléstől, melyet a magyar költészet egész történelme folyamán szívében viselt, s amelyből csodálatos, e nemben páratlan, de jórészt túlságosan csak a magyarságot érdeklő művek születtek. A romániai magyar költészet két lehetőség előtt állt: az egyik az önnön sebeit nyalogató provincializmus, a másik az egyetemesebb mondandók felé orientálódás. Ezt a lehetőséget ismerte föl ez a költészet mindjárt a kezdet kezdetén, mikor az addigi legmodernebb magyar líra, a Nyugatos, az Ady nemzedék ilyen irányú eredményeinek továbbvitelére vállalkozott. Líránk — állandó harcban állva a szüntelenül kísért provincializmussal — a romániaiság s az európaiság kettős vonatában kereste s keresi ma is életérzései számára a legmegfelelőbb kifejezési módokat. És úgy tetszik, költészetünk, kalandjai ellenére is, mindmáig a szimbolizmussal volt és van a legbensőségesebb viszonyban. Hünek mutatkozik első szerelméhez, a Nyugatos örökséghez, mely tulajdonképpen egy erős társadalmi töltésű szimbolizmus volt, s melynek talán itt a Duna-medencében Ady Endre volt a legjelentősebb képviselője. Ez a szimbolizmus

már szinte csak nevében s külsőségeiben hasonlított a preraffaeliták vagy a franciák programszerűen is meghirdetett szimbolizmusához. Mint ahogyan az erdélyi szimbolizmus is csak kezdeti lépéseiben járt Ady nyomdokán; egy kicsit Rilke és Ștefan George szellemében, de már a maga ösvényein vonult el a maga magányába Erdély sejtelmesen kéklő hegyei közé, fölfedezvén az erdélyi tájat, a tájban önmagát; a táj-szimbolikát, és föl szomszédait, a román szimbolistákat (Blaga, Barbu, Pillat, Argezei nevével sűrűn találkozunk, ha föllapozzuk az említett folyóiratokat.)

És fölfedezi és magába szívja a sejtelmes, hátborzongatóan szép székely népballada népi szimbolikáját. Az allegóriától sem idegenkedik. Fenyőként kapaszkodik a sziklákon, virág képében jön elő a legnagyobb veszély, a fasizmus idején. Hadd példázza ezt egy Horváth Imre-négyesoros, 1939-ből:

(Magános fehér orgona)

*Magánzárkára elítélt fogoly
nem elhagyottabb, mint ahogy ő áll ott.
Körötte nincs fa, nincsen más bokor:
és mégsem hajtott fekete virágot.*

Nem szeretném fölöslegesen szaporítani az amúgy is elburjázott esztétikai terminus-technicusokat, de talán a potenciális szimbolizmus volna a megfelelő arra a jelenségre, amikor egy versben — táj- vagy szerelmes versben — bányalég-szerűen lappang valami sejtelem, s amely csak bizonyos életérzés-frontbetörésekkor szokott kicsapni az egyébként szelíd költeményből.

A szimbolizmus egy bizonyos többszörösen átlényegült formája volna, szerintem, költészetünk egyik legeredményesebb s az egész magyar lírát sajátos színekkel gazdagító, egyben attól megkülönböztető jellemvonása. De legtöbbször az egyes költőket sem lehet, nemhogy egy költészetet, ilyennek vagy amolyannak címkézni. Eddigi líránk egyik legkiemelkedőbb képviselője például az Önök Traklájával még sorsában is azonos költőnk, az alig harmincévesen meghalt Dsida Jenő (a hasonlítás Trakllal nem véletlen, ő volt egyébként egyik legkiválóbb magyar fordítója is). Dsida nagyon sokszor az expresszionizmust ötvözte az impresszionizmussal, méghozzá valami rokokónak mondható bájjal, játékosággal és formai tökélyel, hogy most harminc év távlatából döbbenjünk rá tartalmainak egzisztencialista vonatkozásaira. Valami olyasmiről van szó, amit az előbb a szimbolizmusunk sajátos vonásaként említettem. Tulajdonképpen a költészet sajátossága — és ez talán a költő és más halandó közti különbség —, hogy előre fogalmaz. Az életérzések hordozója a mindenkori olvasó, a vers a kiváló, a rádöbbenő. De ezzel csak annyiban mondtam újat Önöknek, hogy mindezt a romániai magyar költészet ürügyén említettem. Ezzel azt akartam bizonyítani, hogy a mi költészetünk is... Akárhogyan is van, bizonyos, hogy itt a Duna-medencében a körülbelül félezerre tehető magyar verset író költők és nem költők közül több mint százan jelenleg a romániai magyar műzsának teszik a szépet. Nálunk az utóbbi években átlagban három-négy fiatal magyar költő debütál kötetten. Nemrég jelent meg 28 fiatal magyar költő

antológiája. A verses könyvek átlag 1000 példányban jelennek meg. Van-
nak költőink, kiknek könyveit órák alatt szétkapkodják. És azt sem
mondhatjuk, azért, mert nincs jobb. A romániai magyar olvasó két ran-
gos világirodalmi folyóiratból — a román *Secolul 20*-ból s a budapesti
Nagyvilágból — követheti nyomon a mai modern világlírárt. A könyv-
kiadás is — elég csak egy UNESCO-statisztikába pillantani — olcsón és
nagy példányszámban kínálja a klasszikus és élő világirodalmat. (Nem-
rég jelent meg Rilke hússzezer példányban románul, el is fogyott, az
újabbkori görög költészet reprezentatív antológiáját utcai árusnál vet-
tem meg Kolozsvárt magyar nyelven.) Van tehát összehasonlítási alapja
az olvasónak. Nálunk a költészet válsága egyelőre inkább mintha a köl-
tők inflációs tömegében mutatkozna.

A romániai magyar költészet nem jövőtlen: olvasóban, költőben
egyaránt kifogyhatatlan. Ereje abban van, hogy — Hamlet szavával szól-
ván — „mintegy tükröt tartva a természetnek“, önnön köréből igyekszik
s tudja „fölmutatni maga az idő, a század testének tulajdon alakját és
lenyomatát, különösen figyelve arra, hogy a természet szerénységét ál-
tal ne hágja“. S noha kísérletező kedve semmit sem csappant e félév-
század alatt — a szürrealista szabadverstől a szabályos szonettig, a
hosszú poémától a mikroversig minden műformát kipróbál (sikerrel vagy
sikertelenül), vívja a maga generációs harcait — egységes abban, hogy
a béke, a szocializmus elkötelezettje, vállalja — elődei szellemében —
a kulturális összekötő szerepét, küzd a humánus tisztaságáért, az egyén
s az emberiség szabadságáért. És nem titkolja, szimbólumai mélyén ott
kísért a rettenet: a világ elpusztíthatósága.

PÁSKÁNDI GÉZA VERSEI

Gólyalábon

(Sáson bóbítán átal
Jönnék a gólyalábak
Mankó-világ
Léc-keresztén
Gyermekek állnak
Mocsarat lépnek
Nem adják
Léptüket a lápnak)

Rövid kardodat
Toldottad lépéssel
Kurta szoknyádat
Nagy pörességgel

Följebb, följebb
Gólyaláb-isten
Rövid az ember
Toldozd istennel
Kurta az asszony
Csip-csup gyerekkel

Följebb, följebb
Gólyaláb-isten

Imbolyogtass toldott valómon
Egy szippantás legyen a trónom
Nyújtsd meg a csontom pipaszárát
Velőim füstjét fújd világá

Följebb, följebb
Gólyaláb-isten